

Adam Krychowski

ORCID: 0000-0002-8927-4117

Uniwersytet Wrocławski

adam.krychowski@uwr.edu.pl

Rodzaj artykułu: artykuł przeglądowy

Śląscy prawnicy o autonomii śląskiej w Drugiej Rzeczypospolitej

Słowa kluczowe: Górny Śląsk, autonomia Śląska, II Rzeczpospolita, województwo śląskie, prawnicy, samorząd

Wojsko polskie, wkraczając uroczyście na Górny Śląsk 20 czerwca 1922 r., zakończyło ostatecznie trudne zmagania o przyłączenie tego regionu do II Rzeczypospolitej. Choć udało się uzyskać jedynie nieduży fragment Śląska, to był on zasobny w surowce oraz przemysł, co miało niebagatelne znaczenie dla rozwoju młodego państwa¹. Należy także podkreślić, że ziemie tej krainy straciły swój związek z polską państwowością już w średniowieczu, przez co tym bardziej należy docenić jego przywrócenie po kilkuset latach². Wymagało to wiele wysiłku i pracy organicznej licznych działaczy, bez których powrót polskości na Śląsk nie byłby możliwy. Końcowym etapem tego procesu były trzy powstania śląskie, w których życie i zdrowie straciło wielu bojowników, ale także zwykłych cywilów, oraz plebiscyt³. Ze względu na lokalną specyfikę, a także w

¹ M. Czapliński, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2007, s. 438–439.

² W. Marcoń, *Autonomia Śląska 1922–1939*, Toruń 2009, s. 15–22.

³ M. M. Drozdowski, *Śląsk w polskiej myśli społeczno-politycznej XX wieku*, Opole 2011, s. 11–26.

odpowiedzi na działania Niemiec, oraz po prostu w celu przekonania jak największej ilości Ślązaków do opowiedzenia się za Polską, postanowiono utworzyć autonomiczne województwo śląskie.

Wśród postaci wyróżniających się w walce o polskość Śląska, a później o dobrobyt tego regionu oraz całego państwa wymienić należy śląskich prawników. Angażowali się w tych zmaganiach od samego początku, a dzięki ich wyteżonej pracy realizacja polskich aspiracji była w ogóle możliwa. Warto o nich pamiętać, mimo że nie byli bohaterami zmagania wojennych, politykami z pierwszych stron gazet czy też nie błyszczeli później na salonach II Rzeczypospolitej. Chęć przypomnienia tych osób stanowiła inspirację dla napisania niniejszego artykułu, w którym przedstawiono pokrótce sylwetki trzech znamiennych prawników śląskich.

Jakiegolwiek rozważania na temat zagadnień związanych z pograniczem prawa i polityki na terenie polskiej części Śląska w okresie międzywojennym byłyby niepełne bez omówienia sylwetki oraz poglądów Włodzimierza Dąbrowskiego⁴. Postaci, której wpływ na dzieje polityczne i prawo omawianego obszaru jest trudny do przecenienia. Był on także posłem na Sejm Śląski, w którym pełnił funkcję wicemarszałka. Dąbrowski przyszedł na świat 11 sierpnia 1892 r. w Cieszynie. Nie urodził się w typowo śląskiej rodzinie, ponieważ jego ojcem był Walenty pochodzący z Małopolski, natomiast matka, Kornelia z Kmentów była Ślązaczka posługująca się gwara. Włodzimierz w latach 1898–1903 uczęszczał do szkoły ludowej. Następnie kontynuował naukę w gimnazjum polskim w Cieszynie, gdzie w 1911 r. zdał maturę. Kolejnym krokiem w jego życiu było podjęcie studiów w Wiedniu i w Paryżu. Ostatecznie ukończył studia na Uniwersytecie Wiedeńskim, gdzie w 1916 r. został doktorem prawa. Wcześniej, bo już jesienią

⁴ Włodzimierz Dąbrowski (1892–1942) – poseł do II, III i IV Sejmu Śląskiego. W trakcie II kadencji pełnił obowiązki III wicemarszałka, a także przewodniczącego komisji prawniczej. W trakcie III kadencji Sejmu Śląskiego Włodzimierz Dąbrowski został tym razem wybrany na I wicemarszałka, jednak w wyniku bezpardonowej walki politycznej zrezygnował z tego stanowiska w 1932 r. Ponownie przewodniczył komisji prawniczej, a od 1934 r. także komisji budżetowo-skarbowej. Co ważne, był również przedstawicielem Narodowo-Chrześcijańskiego Zjednoczenia Pracy w komisji ustrojowej, która zajmowała się pracami nad nowym projektem ustawy dotyczącej wewnętrznego ustroju województwa śląskiego. Jednak próby jej uchwalenia zakończyły się fiaskiem, a odpowiedzialnością za taki stan rzeczy na zmianę obarczały się sanacja oraz opozycja. 8 września 1935 r. odbyły się wybory do IV Sejmu Śląskiego. Jak się później okazało, była to ostatnia kadencja tego organu. W jego skład tym razem weszli tylko przedstawiciele popierający sanacyjną linię polityczną oraz wojewodę Michała Grażyńskiego. Oczywiście wśród posłów nie mogło zabraknąć Włodzimierza Dąbrowskiego, który swój mandat zdobył w okręgu wyborczym w Katowicach. Podobnie do poprzednich kadencji był członkiem komisji prawniczej oraz budżetowo-skarbowej, w których był przewodniczącym. Jednak tym razem pracował także w komisji regulaminowej, a także wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Wybrano go także na I wicemarszałka sejmu. Początek II wojny światowej zastał Dąbrowskiego w Katowicach, skąd zmuszony był uciekać przed wkroczeniem wojsk niemieckich. Do czerwca 1942 r. ukrywał się w okolicach Rabki, gdzie został aresztowany przez gestapo. Zginął w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu.

1915 r. rozpoczął karierę zawodową na stanowisku urzędniczym w Rządzie Krajowym w Opawie. W tym okresie Dąbrowski był świadkiem wielu ważnych wydarzeń ze szczególnym uwzględnieniem II i III powstania śląskiego. Podczas wykonywania swych obowiązków zbliżył się bardzo do Wojciecha Korfantego, którego był adiutantem w trakcie III powstania śląskiego. Na służbie u boku dyktatora powstania Dąbrowski uzyskał stopień porucznika, a za swoje zasługi ostatecznie został uhonorowany orderem *Virtuti Militari*. Następnie, podczas prac nad tworzeniem nowego województwa, został doradcą pierwszego wojewody śląskiego Józefa Rymera.

W listopadzie 1926 r. Dąbrowski, będąc członkiem zarządu okręgowego Chrześcijańskiej Demokracji, wystartował w wyborach komunalnych, w wyniku których uzyskał mandat radnego w Katowicach. Trzeba jednak zaznaczyć, że wybory zakończyły się sukcesem ugrupowań niemieckich, a klęską polskich, które startowały znacznie rozdrobione. Z tego powodu Dąbrowski starał się dążyć do szerokiej, ścisłej współpracy wszystkich polskich frakcji politycznych. Pragnął także osiągnąć porozumienie z wojewodą Grażyńskim. Na tym tle doszło do jego konfliktu z Korfantym, który miał inne poglądy na ten temat, a przede wszystkim występował przeciw urzędującemu wojewodzie śląskiemu. Ostatecznie doszło do opuszczenia szeregów chadecji przez Dąbrowskiego 17 września 1927 r. Powodem było narastające napięcie pomiędzy nim a Korfantym i brak widoków na porozumienie. Wraz z odejściem z obozu chadeckiego Włodzimierz Dąbrowski postanowił zasilić szeregi obozu prorządowego. Polityczna wolta Dąbrowskiego spotkała się ze znaczną krytyką ze strony dawnych kolegów, była też opisywana przez ówczesną prasę. Pomogła jednak w realizacji jego politycznych ambicji.

W swych pracach publikowanych m. in. na łamach prasy w latach dwudziestych często opisywał rozwiązania ustrojowe występujące na Górnym Śląsku. W 1927 r. została wydana jego praca *Autonomia Województwa Śląskiego. Studium prawnicze*. Zamieścił w niej charakterystykę obowiązującego na tym terenie statutu organicznego⁵. W ocenie Dąbrowskiego ze względu na niejasność przepisów tego aktu prawnego niezbędnabyła jego nowelizacja. Utrudniał on sprawne działanie administracji wojewódzkiej, a także unifikację prawodawstwa śląskiego z ogólnopolskim.

W opinii Włodzimierza Dąbrowskiego zagadnienie autonomii śląskiej należało rozpatrywać w trzech aspektach: politycznym, legislacyjnym oraz gospodarczym. Należy jednak zaznaczyć, że reprezentował tutaj stanowisko typowe dla śląskiej sanacji, do której w latach trzydziestych należał. Dąbrowski na posiedzeniach Sejmu Śląskiego wyrażał się w ten sposób: «Jeżeli chodzi o stanowisko naszego klubu do zagadnienia autonomji, to wyrażone ono zostało kilkakrotnie zupełnie jasno. Klub nasz rozdziela problem obecnej autonomji na trzy

⁵ W. Dąbrowski, *Autonomia Województwa Śląskiego. Studium prawnicze*, Warszawa 1927.

działy, a mianowicie na dział polityczny, na dział legislacyjny i na dział gospodarczy. Jeżeli chodzi o dział polityczny, to jesteśmy jego zdecydowanymi przeciwnikami. [...] Jeżeli chodzi o dział legislacyjny, to sprzeciwiamy się również takiemu stawianiu kwestji, jak to uczynił p. poseł Korfanty, że należy w całym zakresie podtrzymywać postanowienia obecnego statutu organicznego»⁶.

Ten polityk i prawnik był zdania, że w kwestii prawnej Górny Śląsk należy ujednolicić z resztą Polski⁷. Na tym polu udało się w trakcie III Sejmu Śląskiego osiągnąć pewne sukcesy poprzez rozciągnięcie obowiązywania pewnych aktów normatywnych na obszar województwa śląskiego, takich jak np.: rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 23 listopada 1930 r. zawierające prawo górnicze czy też ustawa z 15 marca 1932 r. o koncesjonowaniu przedsiębiorstw wyrobu kwasu azotowego. Zdaniem Dąbrowskiego kompetencje legislacyjne autonomii śląskiej były zdecydowanie za szerokie, a problemy dotyczące integracji tego regionu z ogółem II RP wynikały także z niepotrzebnych zapisów statutu organicznego, który z tego powodu powinien zostać poprawiony. Nieoznacza to jednak, że krytykował on w całości istotę autonomii omawianego regionu⁸. Podkreślał jej pozytywny wpływ na aspekt gospodarczy, a także kulturalny⁹. Na forum Sejmu Śląskiego Dąbrowski mówił w ten sposób: «Jeżeli chodzi o stronę gospodarczą tego statutu, to jesteśmy zwolennikami samorządu gospodarczego i będziemy tych postanowień bronili»¹⁰. Postulował także zniesienie nietykalności poselskiej, która miała być jedynie parawanem dla działalności antypaństwowej. Dąbrowski negatywnie wyrażał się także o dietach poselskich, które w jego ocenie stanowiły podstawę materialną dla zawodu prowincjonalnych polityków¹¹. Tutaj także prezentował poglądy typowe dla obozu sanacyjnego.

W trakcie IV kadencji Sejmu Śląskiego Włodzimierz Dąbrowski ponownie zwracał uwagę na problemy dotyczące integracji Górnego Śląska z II Rzeczpospolitą¹². W związku z tym szczególne miejsce w kręgu jego zainteresowań zajmowały dwie kwestie: konwencja genewska oraz statut organiczny. W opinii Dąbrowskiego stanowiły one przeszkodę na drodze do głębszego zespoleńia autonomii śląskiej z Polską. Szczególnie niepochlebne zdanie wyrażał na temat konwencji genewskiej¹³. Wicemarszałek Sejmu Śląskiego uważał, że co prawda celem tego aktu prawnego było rozerwanie więzów łączących omawiany obszar z państwem niemieckim w sposób możliwie łagodny i jak najmniej bolesny dla mniejszości narodowych, to jednak w znaczny sposób ograniczał on suwerenność II Rzeczypospolitej, ponieważ nie mogła ona całkowicie samodzielnie

⁶ Spr. sten. z 46 pos. III SS z dnia 15 stycznia 1935 r., szp. 47.

⁷ W. Marcoń, *Włodzimierz Dąbrowski 1892–1942*, Kraków 2013, s. 53–54.

⁸ Spr. sten. z 28 pos. III SS z dnia 16 lutego 1933 r., szp. 21.

⁹ *Ibidem*, s. 131–132.

¹⁰ Spr. sten. z 46 pos. III SS z dnia 15 stycznia 1935 r., szp. 47.

¹¹ «Polska Zachodnia» 1935, nr 22, s. 3.

¹² W. Marcoń, *Włodzimierz Dąbrowski...*, s. 159–177.

¹³ *Ibidem*, s. 163–164.

nie decydować o polityce wobec integralnej części swojego terytorium. Zgodnie z jego oceną jedyną konsekwencją wygaśnięcia konwencji genewskiej dla mniejszości niemieckiej na obszarze polskiego Śląska było otoczenie jej ochroną prawa krajowego.

Włodzimierz Dąbrowski przekonywał, że wraz z wygaśnięciem Konwencji Genewskiej otworzy się możliwość ujednolicenia stanu prawnego w całym województwie śląskim i zatarcia różnic w tej kwestii wynikających z uwarunkowań historycznych. Pragnął on unifikacji prawnej tego województwa z resztą Polski. Miała ona jednak być zahamowana w tych dziedzinach, w których Sejm Śląski, korzystając ze swoich uprawnień, uzna to za wskazane dla regionu. Uważał to za korzystne i uzasadniał to w ten sposób: «Wszak trudno uznać za ideał mechaniczną unifikację wszystkich bez wyjątku dziedzin życia na obszarze całego Państwa, o strukturze gospodarczej bardzo różnorodnej»¹⁴.

Ten śląski polityk podkreślał także różnice między zachodem a wschodem kraju, przez co trudniej jest stworzyć ustawodawstwo odpowiednie dla całego państwa. Z tego względu liczne zagadnienia o znaczeniu lokalnym i regionalnym powinny być normowane przepisami wojewódzkimi. W jego ocenie, państwo niewątpliwie by na tym nie ucierpiało, natomiast mogłyby wiele zyskać lokalne społeczności¹⁵.

Z osobną krytyką ze strony Włodzimierza Dąbrowskiego ponownie spotkał się statut organiczny. Trzeba tu jednak zaznaczyć, że nie była ona tak jednoznaczna, jak w przypadku konwencji genewskiej. Przedstawiał pogląd, zgodnie z którym statut organiczny należało traktować w sposób nieco elastyczny. W przypadku niejasności jego zapisów należało je interpretować w sposób jak najkorzystniejszy dla mieszkańców autonomii śląskiej. Włodzimierz Dąbrowski podkreślał jednak, że najważniejszym celem jest głębsza integracja Górnego Śląska z II Rzeczpospolitą, a żeby go osiągnąć, niezbędne jest tworzenie odpowiedniego prawodawstwa w Sejmie Śląskim. Włodzimierz Dąbrowski, odwołując się do swoich doświadczeń, przekonywał, że ludność Górnego Śląska jest zgodna w kwestii utrzymania zalet autonomicznego ustawodawstwa. Według niego przy ewentualnej reformie śląskiego ustroju jedyną akceptowalną możliwością było rozgraniczenie spraw, które zostają przekazane śląskiemu ustawodawstwu oraz tych przeznaczonych dla prawodawstwa ogólnopolskiego¹⁶.

W swej twórczości z końca lat trzydziestych Dąbrowski stawiał sobie za cel zarysowanie kompetencji śląskiego parlamentu, a także opisanie stanu prawnego omawianego obszaru¹⁷. Mimo negatywnej oceny rozwiązań statutu orga-

¹⁴ W. Dąbrowski, *Przyczynki do analizy stanu prawnego w Woj. Śląskim w latach 1918–1937*, «Głos Prawników Śląskich» 1937, nr II, s. 140.

¹⁵ *Ibidem*, s. 140–141.

¹⁶ *Ibidem*, s. 141.

¹⁷ W. Dąbrowski, *Poradnik prawniczy wyjaśniający stan prawny na obszarze województwa śląskiego*, Katowice 1939.

nicznego i chęci unifikacji prawnej Górnego Śląska z resztą Polski trudno byłoby nazwać Włodzimierza Dąbrowskiego przeciwnikiem autonomii śląskiej. Dostrzegał on jej pozytywne aspekty szczególnie w sferze gospodarczej i kulturalnej, zdawał sobie także sprawę z różnic dzielących ten region od np. województw wschodnich II Rzeczypospolitej. Dąbrowski reprezentował poglądy dotyczące województwa śląskiego zbliżone do tych głoszonych przez lokalny odłam sanacji.

Inną wielce zasłużoną postacią dla Górnego Śląska i tutejszej myśli polityczno-prawnej był Paweł Kempka¹⁸. Ten wybitny śląski prawnik dał się poznać jako gorący zwolennik przyłączenia Śląska do Polski. Trzeba zaznaczyć, że Kempka był jednym z głównych twórców autonomii śląskiej. Należy też go uznać za jednego z najważniejszych chadeckich polityków w Sejmie Śląskim. Kempka urodził się w Brynowie, dzisiejszej dzielnicy Katowic w rodzinie górniczej. W 1898 r. ukończył szkołę elementarną, a następnie w 1907 r. gimnazjum w Katowicach. W 1908 r. udał się na studia prawnicze do Wrocławia, które ukończył w 1913 r. Kariera polityczna Pawła Kempki rozpoczęła się na terenie Wielkopolski, gdzie w Gnieźnie został burmistrzem. W 1920 r. Postanowił wrócić na Śląsk i tu kontynuować działalność.

Po powrocie w rodzinne strony Paweł Kempka coraz mocniej angażował się w sprawę przyłączenia Śląska do odrodzonej Polski. Od marca 1920 r. był zatrudniony na stanowisku szefa Wydziału Administracyjnego w Polskim Komisariacie Plebiscytowym w Bytomiu. W tym także okresie postanowił zasilić szeregi śląskiej Chrześcijańskiej Demokracji, gdzie został bliskim współpracownikiem Wojciecha Korfatego. Kempka, będąc członkiem Komisji Samorządowej Polskiego Komisariatu Plebiscytowego, znacznie przyczynił się do stworzenia ustroju autonomii śląskiej. Swoją wiedzę i umiejętności wykorzystywał do pracy nad zagadnieniami związanymi z administracją oraz podatkami. Działalność Kempki musiała być doceniana, a wyrazem tego było powierzenie mu ważnej funkcji delegata Polskiego Komisariatu Plebiscytowego w Warszawie. Warto

¹⁸ Paweł Kempka (1886–1972) – śląski polityk i prawnik. Po zakończeniu pracy w administracji publicznej przeniósł się z rodziną do Pszczyny, gdzie zarabiał na życie jako adwokat. Nie oznacza to jednak, że zakończył swoją działalność polityczną, gdyż we wrześniu 1922 r. został wybrany na posła do Sejmu Śląskiego. Paweł Kempka był posłem w kolejnych kadencjach Sejmu Śląskiego do 1935 r. Kolejnym etapem w życiu chadeckiego działacza były przenosiny do ówczesnej Królewskiej Huty, gdzie pracował jako notariusz oraz adwokat. W tym mieście doczekał wybuchu II wojny światowej. W jej trakcie mimo propozycji odmówił podpisania volkslisty, za co Niemcy odebrali mu majątek oraz notariat. Paweł Kempka wspominał po latach, że w trakcie przesłuchania powiedział niemieckiemu oficerowi, iż co prawda słabo zna Mickiewicza i Słowackiego, ale może jednak przywołać cytat z Goethego, zgodnie z którym ojczyznę się nie wybiera, lecz nosi się ją w sercu. Ostatecznie udało mu się dotrwać do końca wojny bez tragicznych konsekwencji mimo nieugiętej postawy. Po zakończeniu działań wojennych Kempka znalazł zatrudnienie jako radca miejski w Chorzowie. Postanowił jednak wrócić do swojej przedwojennej, notarialnej profesji. Zaangażował się także politycznie w prace lokalnego koła Stronnictwa Demokratycznego, którego został prezesem. Ten zasłużony śląski prawnik zmarł 29 października 1972 r. w Chorzowie.

podkreślić, że otrzymał pełnomocnictwo do negocjowania i podpisywania umów z rządem krajowym. Miał znaczny wpływ na uregulowanie kwestii finansów przyszłego województwa śląskiego, co zostało usankcjonowane wdrożeniu postanowienia statutu organicznego. To właśnie Paweł Kempka negocjował postanowienia w tej sprawie z Romanem Rybarskim, który był wówczas wiceministrem skarbu. Od lipca 1921 r. do sierpnia 1922 r. pracował w strukturach Naczelnej Rady Ludowej w Katowicach, gdzie piastował urząd m.in. naczelnika Wydziału Administracyjno-Samorządowego.

Paweł Kempka opowiadał się za uchwaleniem ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego, co miało doprowadzić do unifikacji śląskiego prawa z ogólnopolskim¹⁹. Nie oznacza to jednak, że zmienił zdanie na temat autonomii województwa śląskiego i chciał jej ograniczenia. Kempka należał do grona zdecydowanych zwolenników tego rozwiązania, którego bronił do końca swej aktywności politycznej. O pracach nad uregulowaniem kwestii «konstytucji śląskiej» mówił: «Sejm Śląski miał kardynalne zadanie najpierw uchwalić ustawę o wewnętrznym ustroju, czyli konstytucję śląską. Domagaliśmy się, co pół roku, przy każdej dyskusji nad preliminarzem także przy pragmatyce urzędniczej, opracowania projektu o wewnętrznym ustroju województwa przez Radę Wojewódzką, przedłożenia go Sejmowi»²⁰.

Podczas wykonywania swoich poselskich obowiązków Kempka zdecydowanie sprzeciwiał się możliwości oddelegowywania górnośląskich urzędników do innych części II Rzeczypospolitej. Warto tutaj podkreślić, że był zwolennikiem obowiązkowej służby wojskowej dla Ślązaków mimo zwolnienia ich z tego obowiązku w 1920 r. na okres 8 lat. Powoływał się przy tym na art. 91 Konstytucji marcowej, zgodnie z którym wszyscy obywatele Rzeczypospolitej Polskiej byli do niej zobowiązani. Pisał o tym w ten sposób: «Ta uchwała, naturalnie sprzeczna z art. 91 Konstytucji, nie może nadal tutaj obowiązywać. Dlatego proponuję, ażeby teraz zwrócić się do rządu warszawskiego, co może uczynić p. wojewoda, z żądaniem a żeby ustawę zarządzającą w całej Polsce przymus służby wojskowej rozszerzono i na województwo śląskie»²¹. Kempka niestosowanie tego przepisu na terenie Górnego Śląska uważał za nieuzasadnione prawo wyjątkowe. Była to także opinia ówczesnej śląskiej Chrześcijańskiej Demokracji.

Kempka, będąc posłem na Sejm Śląski, w trakcie swych licznych wystąpień dał się poznać jako zdecydowany zwolennik autonomiczności województwa śląskiego. Podczas jednego z nich mówił w ten sposób: «Ten statut organiczny jest dla nas Ślązaków ustawą konstytucyjną w najbliższym dla nas zakresie. Nie można powiedzieć, że my poza statutem organicznym, poza autonomją, nie widzimy konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, nie widzimy państwa. Od-

¹⁹ W. Marcoń, *Paweł Kempka – szkic do portretu*, Tarnowskie Góry 2011, s. 16–23.

²⁰ Spr. sten. ze 153 pos. I SS z dnia 7 stycznia 1927 r., szp. 10.

²¹ W. Marcoń, *Paweł Kempka...*, s. 25–26.

zywają się głosy takie, które nam zarzucają, ale zarzuty te są nieprawdziwe. Niechby inne województwa przyniosły tyle pożytku państwu, niechby okazały tyle patriotyzmu i zapału jak Województwo Śląskie, a byłoby w Polsce dobrze, lepiej niż dziś jest»²².

Zdaniem tego zasłużonego śląskiego prawnika statut organiczny był ustawą konstytucyjną, która nie tylko nie była sprzeczna z konstytucją RP, lecz się na niej opierała. Miała ona zagwarantować województwu śląskiemu szeroki samorząd. Z tego względu Paweł Kempka sprzeciwiał się wszelkim atakom na autonomiczność Górnego Śląska i nie zgadzał się z opiniami sugerującym quasi-państwowość tego regionu. W Sejmie Śląskim mówił: «w 10 r. przynależenia do Polski możemy powiedzieć, że nasza autonomia złożyła egzamin i dla Śląska dużo dobrego zrobiła, a również dla Rzeczypospolitej. Gdyby nie było autonomii na Śląsku nie wiadomo, jakbyśmy wyglądali»²³.

Paweł Kempka był jednym z najznamienitszych śląskich prawników i polityków. W znacznym stopniu przyczynił się do utworzenia autonomii śląskiej, której założeń wielokrotnie później bronił. Przekonywał, że zdała egzamin, a Śląsk i Polska tylko na niej zyskały.

Wśród działaczy, którzy wnieśli szczególny wkład w sferę polityczno-prawną Górnego Śląska w okresie II RP, na szczególne wyróżnienie zasługuje Konstanty Wolny²⁴. Choć obecnie jest on najbardziej znany z pełnienia urzędu Marszałka Sejmu Śląskiego, to nie można zapominać o jego działaniach na innych polach. Przyszedł na świat w Bujakowie w rodzinie kowala. Wkrótce po śmierci matki na tyfus wraz z ojcem przeniósł się do Zawodzia w pobliżu Katowic, w których ukończył szkoły powszechną oraz średnią. W trakcie swoich szkolnych lat Konstanty Wolny poznał Wojciecha Korfanteo, z którym współpracował oraz się przyjaźnił przez wiele lat. W 1898 r. Wolny rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie Wrocławskim, jednak już na pierwszym roku postanowił zmienić kierunek na prawo zgodnie ze swoimi zainteresowaniami. Na

²² Spr. sten. z 25 pos. cz. 2 III SŚ z dnia 20 grudnia 1932 r., szp. 5.

²³ Spr. sten. z 20 pos. III SŚ z dnia 22 marca 1932 r., szp. 29.

²⁴ Konstanty Wolny (1877–1940) – przewodniczący Komisji Samorządowej, która była odpowiedzialna m.in. za prace nad statutem organicznym województwa śląskiego. O doniosłości tego aktu prawnego świadczy to, że był on integralną częścią ustawy konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego z 15 lipca 1920 r. Działalność Wolnego została dostrzeżona, ponieważ w 1922 r. wyjechał do Genewy, gdzie uczestniczył w pracach nad podpisaniem polsko-niemieckiej umowy o podziale Górnego Śląska. Następnie wrócił na rodzinny Górny Śląsk, gdzie w Katowicach otworzył kancelarię adwokacką. Prawnicza działalność nie oznaczała jego zerwania ze światem polityki. W 1922 r. Wolny został posłem do Sejmu Śląskiego, startując z list Chrześcijańskiego Zjednoczenia Ludowego. Został wybrany na jego marszałka, a urząd ten pełnił przez trzy kadencje do 1935 r. W wyniku wybuchu II wojny światowej Konstanty Wolny zmuszony był do ucieczki z Górnego Śląska i ukrywania swojej tożsamości. Doskonale zdawał sobie sprawę z grożącego mu ze strony Niemców niebezpieczeństwa. W połowie września 1939 r. zatrzymał się we Lwowie. W tym właśnie mieście umarł na zawał serca w 1940 r. i został pochowany na cmentarzu Janowskim. Jednak w 2012 r. z inicjatywy rodziny Wolnego udało się sprowadzić jego szczątki do Katowic.

wrocławskiej uczelni ponownie skrzyżowały się drogi jego oraz Korfatego, który studiował tutaj na wydziale filozoficznym. To pod jego wpływem Konstanty Wolny przystąpił do nielegalnego od 1899 r. Towarzystwa Akademików Górnośląskich. Lata studiów we Wrocławiu miały duży wpływ na jego życie, tutaj bowiem poznał także swoją przyszłą żonę Wandę Sworowską, która była córką właścicieli wynajmowanej przez niego stancji.

Po zakończeniu studiów Wolny powrócił na rodzinny Górny Śląsk, gdzie zarabiał na życie jako adwokat. Należy podkreślić, że w Gliwicach, w których zamieszkał, był pierwszym Polakiem wykonującym ten zawód. W tym okresie coraz mocniej angażował się politycznie, m.in. poprzez działalność w ramach Towarzystwa Demokratyczno-Narodowego. Warto wspomnieć, że wraz z Korfantym i Napieralskim był współzałożycielem w 1911 r. Stronnictwa Polskiego na Śląsku. Na stałe związał się jednak z chrześcijańską demokracją. Polityczne zaangażowanie Wolnego musiało budzić niepokój władz niemieckich, o czym może świadczyć jego prewencyjne aresztowanie po wybuchu I wojny światowej i osadzenie w nyskiej twierdzy. Jego uwięzienie nie trwało jednak zbyt długo, co mogło wynikać z przedłużających się zmagających wojennych oraz sytuacji na frontach, ponieważ Wolny wkrótce został zmobilizowany do armii cesarskiej. Szczęśliwie dotrwał do końca wojny, a po demobilizacji w listopadzie 1918 r. przybył do Bytomia, który stawał się centrum polskiej aktywności na Górnym Śląsku. W tym mieście zaangażował się w działalność Naczelnej Rady Ludowej, która w obawie przed represjami przeniosła się do Sosnowca. W 1919 r. powrócił a jednak do Bytomia, a Wolny został jednym z zastępców Korfatego, który pełnił funkcję komisarza sekretariatu plebiscytowego.

Konstanty Wolny był postacią wyjątkowo aktywną w działaniach na rzecz Górnego Śląska. To właśnie jego należy uznać za jednego z głównych twórców statutu organicznego. Uważa się, że to Wolny był pomysłodawcą artykułu 44 tego aktu prawnego, który to artykuł mówił o zakazie ograniczenia autonomii na Śląsku bez zgody miejscowego sejmiku. W późniejszym czasie wielokrotnie bronił tego zapisu podczas obrad Sejmu Śląskiego, a szczególnie w 1935 r., kiedy na skutek ustanowienia w Polsce nowej konstytucji wielu ludzi uważało, że śląska autonomia jest zagrożona.

Należy zaznaczyć, że Konstanty Wolny, choć był zwolennikiem utrzymania autonomicznego statutu Górnego Śląska, to jednak zaznaczał, że pewne zmiany będą nieuniknione i nie był ich przeciwnikiem²⁵. Wskazywał np. na prawo nadawania ustaw językowych²⁶. Twierdził także, że Sejm Śląski mógłby zrezygnować ze swoich kompetencji dotyczących szkolnictwa. W tym przypadku tak zostały one naruszone przez wojewodę, który zaczął wprowadzać rozwiązania ogólnopolskiej ustawy w drodze zarządzeń. Warto jednak pa-

²⁵ M. Myśliwiec, J. Kwaśny, K. Wolny, *Marszałek Konstanty Wolny 1877–1940*, Świętochłowice 2018, s. 116–126.

²⁶ J. Lipońska-Sajdak, *Konstanty Wolny marszałek Sejmu Śląskiego*, Katowice 1998, s. 48–49.

miętać, że na szkolnictwo na obszarze Górnego Śląska znaczny wpływ miały regulacje konwencji genewskiej. Marszałek Sejmu Śląskiego zwracał także uwagę na kwestie dotyczące policji i żandarmerii, które w jego przekonaniu również mogłyby zostać wyłączone z katalogu spraw należących do kompetencji Sejmu Śląskiego.

Wolny był zdania, że lud śląski powinien bezpośrednio decydować o przyszłości swojej autonomii, jednak to Sejm Śląski miał przesądzić o takiej konieczności. Gwarantował to statut organiczny: «Sejm Śląski najlepiej osądzi, czy interes i wola ludności śląskiej wymaga, by pewne ważne sprawy ludność rozstrzygała sama, nie zaś sejm. Sejm Śląski może więc przewidzieć, że pewne sprawy odda się do rozstrzygnięcia ludności, czyli do referendum ludowego»²⁷.

Konstanty Wolny, będąc Marszałkiem Sejmu Śląskiego, intensywnie zabiegał o uchwalenie ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego. Zdawał sobie sprawę z wagi tego aktu prawnego. Twierdził, że: «najważniejszym zadaniem i obowiązkiem pierwszego Sejmu Śląskiego będzie uchwalenie ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego, to znaczy konstytucji śląskiej w ramach przyznanego województwu samorządu»²⁸. Ostatecznie jednak z różnych przyczyn nigdy nie udało się uchwalić tego aktu prawnego.

Podczas swoich sejmowych wystąpień Konstanty Wolny wielokrotnie był zmuszony do obrony celowości rozwiązań autonomicznego województwa śląskiego. Poczował się do tego obowiązku, tym bardziej że sam był jednym z architektów tego unikatowego w skali II Rzeczypospolitej rozwiązania. Wypowiadał się na ten temat m.in. w ten sposób: «uważam, że Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, gdyby dla celów agitacyjnych, dla błażi dał Śląskowi statut autonomiczny, to byłby się jako ustawodawca sprostytuował. Sprostytuowałby się przez to także rząd Rzeczypospolitej Polskiej»²⁹.

W sferze zainteresowań Marszałka Sejmu Śląskiego pozostawały także zagadnienia dotyczące gospodarki regionu oraz całego kraju. Świadczą o tym chociażby jego uwagi do projektu ustawy o dopuszczeniu działalności w Polsce zagranicznych spółek akcyjnych. Konstanty Wolny przekonywał do odpowiedniego prowadzenia polityki kredytowej, która powinna zachęcić zagraniczny kapitał do inwestowania w kraju. Powstałe dzięki temu nowe przedsiębiorstwa powinny z czasem przechodzić w polskie ręce. Jego zdaniem, należące do zagranicznego kapitału spółki rozpoczynające w Polsce działalność powinny podlegać koncesjonowaniu, a siedziba zarządu musiałaby znajdować się na terenie RP. Akcje takich spółek miały podlegać obowiązkowi złożenia w Banku Polskim, w przeciwnym razie akcjonariusze nie mogliby uczestniczyć

²⁷ K. Wolny, *Autonomia Śląska. Ustawa konstytucyjna Sejmu Ustawodawczego w Warszawie z dnia 15 lipca 1920 r. zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego*, Bytom 1920, s. 38.

²⁸ *Ibidem*, s. 37.

²⁹ J. Lipońska-Sajdak, *op. cit.*, s. 47.

w walnym zgromadzeniu. Przekonywał także, że akcje opiewające na niemieckie marki muszą zostać wymienione na akcje w polskich złotych. Celem tych działań miało być podkopanie wartości akcji znajdujących się w Berlinie oraz przeciwdziałanie niemieckim regulacjom dotyczącym zakazu wywozu aktywów³⁰.

Działalność Konstantego Wolnego zasługuje na wyjątkowe upamiętnienie. Będąc jednym z twórców statutu organicznego (ze szczególnym uwzględnieniem art. 44), a także Marszałkiem Sejmu Śląskiego, na trwałe wpisał się w historię Górnego Śląska oraz II Rzeczypospolitej³¹. Niewątpliwie w jego osobie idea autonomii śląskiej znalazła gorliwego obrońcę.

Podsumowując, należy stwierdzić, że Górny Śląsk zajmował szczególne miejsce w dziejach II Rzeczypospolitej. Wynikało to z bardzo długiej i skomplikowanej drogi do ponownego przyłączenia do państwa polskiego. Nie można zapominać, że region ten znajdował się pod obcym władaniem od czasów średniowiecza. Mimo kilku wieków germanizacji udało się jednak rozbudzić na Śląsku poczucie polskiej świadomości narodowej. Jak to już było wspomинane, region ten miał ogromne znaczenie dla Polski ze względu na swój przemysł. Na tle reszty kraju wyróżniał się także swoją autonomicznością.

Rozwiązania prawno-ustrojowe stosowane na terenie Górnego Śląska zostały wypracowane w znacznej mierze dzięki lokalnym prawnikom. Należy jednak pamiętać, że w tym gronie nie było zgodności i zdania na temat autonomii były podzielone. Wśród najbardziej znanych śląskich prawników znajdował się Włodzimierz Dąbrowski, który dążył do unifikacji prawnej województwa śląskiego z resztą Polski. Trzeba podkreślić, że nie krytykował autonomii jako takiej. Podkreślał jej dobre strony i zwracał uwagę na te aspekty, które należy zachować. Warto także zwrócić uwagę na postać Pawła Kempki w znacznej mierze odpowiedzialnego za rozwiązania administracyjne oraz podatkowe obowiązujące na Górnym Śląsku. W niniejszym artykule nie mogło także zabraknąć miejsca dla Konstantego Wolnego, który sprawował urząd Marszałka Sejmu Śląskiego. Był także jednym z głównych twórców statutu organicznego oraz gorącym orędownikiem śląskiej autonomii.

Wypada zaznaczyć, że oczywiście grono śląskich prawników godnych upamiętnienia i zasługujących na bliższe zapoznanie się z ich życiorysami jest oczywiście zdecydowanie szersze. Opisanie większej ilości osób w niniejszej pracy nie miałoby jednak sensu, ponieważ jest ona jedynie artykułem, a nie słownikiem biograficznym. Na zakończenie należy podkreślić, że śląskim prawnikom należy się pamięć oraz uznanie dla ich działalności. Niestety w dzisiejszych czasach często są to postacie mocno zapomniane.

³⁰ *Ibidem*, s. 35–36.

³¹ Zob. K. Wolny, *Kalendarium życia marszałka Konstantego Wolnego*, Katowice-Częstochowa 2005; A. Łysko, K. Wolny, *Marszałek Sejmu Śląskiego. Życie i dzieło Konstantego Wolnego (1877–1940)*, Katowice-Częstochowa 2004.

Bibliografia

- Czapliński M., Kaszuba E., Wąs G., Żerelik R., *Historia Śląska*, Wrocław 2007.
- Dąbrowski W., *Autonomia Województwa Śląskiego. Studium prawnicze*, Warszawa 1927.
- Dąbrowski W., *Poradnik prawniczy wyjaśniający stan prawny na obszarze województwa śląskiego*, Katowice 1939.
- Dąbrowski W., *Przyczynki do analizy stanu prawnego w Woj. Śląskim w latach 1918–1937*, «Głos Prawników Śląskich» 1937, nr II.
- Drozdowski M. M., *Śląsk w polskiej myśli społeczno-politycznej XX wieku*, Opole 2011.
- Lipieńska-Sajdak J., *Konstanty Wolny marszałek Sejmu Śląskiego*, Katowice 1998.
- Łysko A., Wolny K., *Marszałek Sejmu Śląskiego. Życie i dzieło Konstantego Wolnego (1877–1940)*, Katowice–Częstochowa 2004.
- Marcoń W., *Autonomia Śląska 1922–1939*, Toruń 2009.
- Marcoń W., *Paweł Kempka – szkic do portretu*, Tarnowskie Góry 2011.
- Marcoń W., *Włodzimierz Dąbrowski 1892–1942*, Kraków 2013.
- Myśliwiec M., Kwaśny J., Wolny K., *Marszałek Konstanty Wolny 1877–1940*, Świętochłowice 2018.
- «Polska Zachodnia» 1935, nr 22 r., s. 3.
- Wolny K., *Autonomia Śląska. Ustawa konstytucyjna Sejmu Ustawodawczego w Warszawie z dnia 15 lipca 1920 r. zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego*, Bytom 1920.
- Wolny K., *Kalendarium życia marszałka Konstantego Wolnego*, Katowice–Częstochowa 2005.

Stenogramy z posiedzeń Sejmu Śląskiego

- Spr. sten. ze 153 pos. I SŚ z dnia 7 stycznia 1927 r., szp. 10.
- Spr. sten. z 20 pos. III SŚ z dnia 22 marca 1932 r., szp. 29.
- Spr. sten. z 25 pos. cz. 2 III SŚ z dnia 20 grudnia 1932 r., szp. 5.
- Spr. sten. z 28 pos. III SŚ z dnia 16 lutego 1933 r., szp. 21.
- Spr. sten. z 46 pos. III SŚ z dnia 15 stycznia 1935 r., szp. 47

Silesian lawyers about Silesian autonomy in the Second Polish Republic

Summary

Upper Silesia occupied a special place in the history of the Second Polish Republic. It resulted from a very long and complicated road to rejoin Poland. This region was of great importance to Poland because of its industry. In the background of the rest of the country, it was also distinguished by its autonomy. Legal and political solutions applied in Upper Silesia were developed to a large extent thanks to local lawyers. Among those best known were Włodzimierz Dąbrowski, who sought the legal unification of the Śląskie Voivodeship with the rest of Poland. It must be emphasized that he did not criticize autonomy as such. He stressed its good sides and drew attention to those aspects that should be preserved. It is also worth paying attention to Paweł Kempka, who is

largely responsible for administrative and tax solutions in Upper Silesia. In this article, there must be also space for Konstanty Wolny, who was the Marshal of the Silesian Parliament. He was also one of the main creators of the organic statute and a keen advocate of Silesian autonomy. It should be noted that, of course, a group of Silesian lawyers worthy of commemoration and deserving closer acquaintance with their biographies is, of course, definitely wider.

Keywords: Upper Silesia, Silesian autonomy, Second Republic, Silesia, lawyers, local government

Адам Криховскі

Вроцлавський університет

Сілезькі юристи про сілезьку автономію в Другій Речі Посполитій

Анотація

Верхня Сілезія зайняла особливе місце в історії Другої Речі Посполитої. Причиною цього став довгий і неабияк складний шлях повернення цієї землі до польської держави. Варто пам'ятати, що цей регіон перебував під чужим пануванням з часів середньовіччя. Та незважаючи на кілька століть германізації, таки вдалося в Сілезії розбудити почуття польської національної свідомості. Це потребувало чимало зусиль і праці чисельних діячів, без яких повернення польськості у Сілезію не відбулося б. Цей регіон мав величезне значення для Польщі через свій промисловий потенціал. На тлі інших частин країни ця область також вирізнялася своєю автономністю.

Серед особистостей, які особливо прославилися в боротьбі за польську Сілезію, а пізніше за добробут цього регіону, як і цілої країни, варто згадати сілезьких юристів. Будь-яке вивчення питань, пов'язаних із проблематикою, що на межі юриспруденції та політики на території польської частини Сілезії в міжвоєнний період, було б неповним, якщо не згадати постаті Влодзімежа Домбровського. Попри негативну оцінку положень органічного статусу і бажання правової уніфікації Верхньої Сілезії з рештою територій Польщі, тяжко було б назвати В. Домбровського противником сілезької автономії. Адже вчений вбачав у ній низку позитивних аспектів, особливо у сфері економіки та культури, добре розумів наявність відмінностей, що відрізняли цей регіон, наприклад, від східних воєводств II Речі Посполитої. В. Домбровський репрезентував дуже подібні погляди на питання сілезького воєводства із поглядами представників місцевих угруповань санації.

Наступною дуже видатною фігурою Верхньої Сілезії, відомим представником місцевої політично-правової думки був Павел Кемпка. Цей знаний сілезький юрист прославився як великий прихильник приєднання Сілезії до Польщі. Доцільно зауважити, що П. Кемпка був одним із головних авторів сілезької автономії. Важливо також зазначити, що належав він до крила хадеків у Сілезькому Сеймі.

Саме він значною мірою прислужився справі створення сілезької автономії, постулати якої пізніше йому неодноразово доводилося захищати. Стверджував, що автономія склала свій іспит, а відповідно Сілезія і Польща від цього тільки виграли. На думку цього відомого сілезького юриста, органічний статут варто відносити до конституційного закону, котрий не те, що суперечить польському основному закону, а навпаки – на ньому ґрунтується. До того ж він мав гарантувати Сілезькому воеводству широкі права самоврядування.

Серед діячів, які залишили особливий внесок до політично-правової сфери Верхньої Сілезії в період II Речі Посполитої на окреме почесне місце заслуговує Константи Вольни. Ця постать була особливо активною в діях на благо Верхньої Сілезії. Це саме його треба назвати серед головних авторів органічного статуту. Прийнято вважати, що саме К. Вольни був ініціатором 44 статті того правового акту, в котрому забороняється обмежувати автономію в Сілезії без згоди локального сейму. В пізнішому періоді багаторазово йому довелося відстоювати цей запис під час засідань Сілезького Сейму, особливо в 1935 році, коли внаслідок прийняття в Польщі нової конституції, багато людей було переконано, що сілезька автономія опинилася під загрозою. Тут варто наголосити, що К. Вольни, хоч і був палким прихильником збереження автономного статусу Верхньої Сілезії, однак зазначав, що певні зміни мусять відбутися, і відносно яких противником не став. Але без сумніву, ідея сілезької автономії в особі К. Вольни завжди мала завзятого захисника.

Адміністративно-правові положення на території Верхньої Сілезії були суттєво розроблені завдяки місцевим юристам. Однак доцільно пам'ятати, що в цьому колі не було однотайності і думки на тему автономії суттєво відрізнялися. Годилось би також відзначити, що, звичайно, коло сілезьких юристів, вартих уваги та ближчого ознайомлення із їхніми біографіями, є, безперечно, значно ширшим. На завершення треба наголосити, що сілезьким юристам належить пам'ятати та велике визнання їхньої діяльності. На жаль, сьогодні це постаті, про яких мало хто пам'ятає.

Ключові слова: Верхня Сілезія, автономія, Друга Річ Посполита, Сілезьке воеводство, юристи, самоврядування